

Konst, Jan. *Alles waan. Louis Ferron en het Derde Rijk*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2015. ISBN 978 9023 493 167. € 19,90

Ferron beyond postmodernism?

Sven Vitse

Alles waan. Louis Ferron en het derde rijk is de eerste monografie over het werk van Louis Ferron en alleen al om die reden een belangrijk en zeer welgekomen werk. Jan Konst focust in deze studie op het vroege proza van Ferron, meer bepaald op de romans die de auteur wijdde aan de Duitse geschiedenis. Tot dit cluster van Duitslandromans behoren de zogeheten ‘Teutoonse trilogie’ *Gekkenschemer* (1974), *Het stierenoffer* (1975) en *De keisnijder van Fichtenwald* (1976), en daarnaast *De gallische ziekte* (1979) en *Plicht!* (1981). Dit zijn stuk voor stuk fascinerende werken, die doorgaans – zoals Konst niet nalaat te betreuren – tot het Nederlands postmodernisme worden gerekend, en waarover in de secundaire literatuur het laatste woord nog lang niet is gezegd.

In de trotse overtuiging dit laatste woord een beetje dichterbij te hebben gebracht sluit Konst zijn monografie af met een melancholische bedenking: nooit zal hij de Duitslandromans nog onbevangen kunnen lezen. ‘Ik weet dat ik mij niet meer onbelast met de wereld van Ferrons romans zal kunnen inlaten, omdat ik overal de antwoorden zie op vragen die mij ooit beheersten’ (p. 310) Het is een van de vele passages waarin de onderzoeker zich persoonlijk manifesteert. *Alles waan* is dan ook een hybride boek: een essay waarin de auteur de resultaten van wetenschappelijk onderzoek vervaagt met zijn eigen levensloop, als Nederlands hoogleraar in Berlijn en als vader van in Duitsland geboren en getogen dochters.

Deze persoonlijke encensering is een van de charmes van het boek. Zij laat zien dat het letterkundige onderzoek tevens een reflectie is op de persoonlijke geschiedenis van de onderzoeker en op de culturele context waarin die zich bevindt. Konst maakt van deze persoonlijke inbedding een principieel punt omdat hij gelooft dat hij deze studie enkel vanuit zijn positie als Nederlander in Duitsland had kunnen schrijven. Zijn betrokkenheid bij het werk van Ferron weerspiegelt bovendien de existentiële worsteling die Ferron tot het schrijven van deze romans heeft aangezet.

Konst beoogt een historisch-referentiële studie die recht doet aan de auteursintentie. Hij laat onder meer zien hoe Ferrons proza zich verhoudt tot de Duitse romantiek en hoe de personages geduid kunnen worden in het licht van theorieën over autoriteit (van bijvoorbeeld Adorno) die populair waren in de periode waarin Ferron zijn romans schreef. De voornaamste academische verdienste van dit onderzoek zit op het niveau van de bronnenstudie. Met name in zijn onderzoek naar

De keisnijder van Fichtenwald is Konst cruciale tekstuele bronnen op het spoor gekomen. Zo heeft Ferron geput uit 'de briefwisseling tussen de KZ-arts Sigmund Rascher en de Reichsführer-SS Heinrich Himmler' (p. 119) en heeft hij zich laten inspireren door de levensloop van Franz Stangl, een 'kampcommandant van Sobibor en Treblinka' (p. 137). Konst gaat uitvoerig in op de levensloop van deze oorlogsmisdadigers en schetst de historische context waaraan Ferron in zijn roman refereert. De bronnenstudie van *De keisnijder van Fichtenwald* vormt volgens mij de wetenschappelijke kern van dit boek.

Niettemin wil ik een principiële kanttekening plaatsen bij de verhouding tussen bronnenstudie en tekstinterpretatie. Konst suggereert dat kennis van de tekstuele bronnen leidt tot onproblematisch tekstbegrip, en omgekeerd dat het gebrek aan kennis van deze bronnen aan de basis ligt van de interpretatieproblemen die de roman opwerpt. Wie het bronnenmateriaal kent, aldus de auteur, ziet dat 'de referentialiteit van *De keisnijder van Fichtenwald* minder problematisch [is] dan aanvankelijk gedacht' (p. 124). Zonder kennis van de bronnen kijkt de lezer 'naar de wereld van Ferron (...) als door een beslagen ruit' (p. 95).

Dit lijkt me een betwistbare redenering. Grondige lectuur van de roman laat er immers geen twijfel over bestaan dat Ferron hierin medische experimenten in een nazikamp thematiseert. De hardnekkige poging van Konst om aan te tonen dat eerdere lezers, zoals Anthony Mertens, die historisch-referentiële laag niet begrepen hebben, kan me niet overtuigen. Omgekeerd kan de bronnenstudie het interpretatieprobleem waarvoor de roman zijn lezer stelt niet oplossen. Het interpretatieprobleem ontstaat door de manier waarop de auteur de bronnen verwerkt in een narratieve constructie en een motievenstructuur, en kan dus niet door die bronnen zelf weggewerkt worden.

Konst suggereert echter dat het probleem van de referentialiteit opgelost is zodra je 'het betoog van Ferrons helden [kunt] toetsen. Spreken ze de waarheid of niet?' (p. 295). De gedachte dat de interpretatie van *De keisnijder van Fichtenwald* zou afhangen van de vraag of Friedolien de waarheid spreekt vind ik verbaazingwekkend simplistisch. Aan het einde van zijn analyse komt Konst overigens zelf tot de conclusie dat de gelaagde vertelstructuur de lezer voor een onoplosbaar probleem stelt: een 'patstelling' (p. 145).

Een soortgelijke kanttekening wil ik plaatsen bij de analyse van *De gallische ziekte*. Konst laat gedetailleerd zien aan welke historische gebeurtenissen en figuren Ferron in zijn roman refereert en legt zodoende het verhaalverloop naast de geschiedenis van Duitsland in de eerste helft van de twintigste eeuw. Triomfantelijk merkt de auteur op dat hij door deze historische duiding 'plotseling in staat [bleek] de romanhandeling nauwkeurig in de tijd te plaatsen' (p. 106) en dat het bijgevolg 'met de referentialiteit van de roman niet meer al te moeilijk gesteld [was]' (p. 110).

Ook hier lijkt de interpretatie op te houden bij de reconstructie van het historische achterdoek. Konst beweert dat deze kennis de lezer ‘steeds dichterbij de kern’ (p. 115) brengt. Wanneer hij concludeert dat *De gallische ziekte* een parallel aanbrengt tussen de ziektegeschiedenis van de protagonist (die lijdt aan syfilis) en de oorlogsgeschiedenis van Duitsland, geeft hij volgens mij correct de contouren aan van het interpretatieve probleem. De suggestie dat hij het daarmee oplost, lijkt me echter overmoedig. De visie die Ferron in deze roman construeert schuilt immers niet eenzijdig in de historische werkelijkheid, zoals Konst lijkt te geloven, maar bovenal in de spanning tussen deze werkelijkheid en de literaire representatie – kortom, in de referentialiteit van de roman, die allerminst onproblematisch is.

Deze opvatting zou Konst wellicht ‘postmodern’ noemen, omdat ze ervan uitgaat dat kennis van de historische en tekstuele bronnen niet het eindpunt maar pas het begin van de interpretatie is. Konst presenteert zijn onderzoek als een speurtocht naar sleutels die hem uiteindelijk toegang verlenen tot een slechts schijnbaar ondoorgrondelijk oeuvre. ‘Door het landschap van de romans openbaarden zich routes die naar nieuwe duidingen leidden’ (p. 198). Aan het einde van deze reis heeft de auteur ‘een mogelijke “eigenlijke betekenis” van de Duitslandromans te bieden, een “sluitende en eenduidige interpretatie” en een “ultiem en finaal begrip”’ (p. 310).

De vele aanhalingstekens in de hierboven geciteerde conclusie hebben alles te maken met het literatuurwetenschappelijke kader waarin Konst zijn studie situeert. Zijn onderzoek zet hij nadrukkelijk af tegen de benadering ‘die de academische receptie van de auteur domineerde’ (p. 293), namelijk de duiding vanuit ‘het postmoderne paradigma’ (p. 298). De polemiek die Konst met deze benadering voert, is voor de niet-ingewijde lezer wellicht vooral boeiend omdat ze het narratief dat de auteur construeert voorziet van een antagonist. In academisch opzicht lijkt deze polemiek me een gemiste kans, en dat om twee redenen.

In de eerste plaats wordt een grondige discussie bemoeilijkt door de reductivistische invulling die Konst geeft aan de begrippen epistemologische en ontologische twijfel. Herhaaldelijk suggereert Konst dat een benadering die deze begrippen centraal stelt de historische referentialiteit van literatuur ontkent of miskent, terwijl de studie van het postmodernisme net onderzoekt via welke technieken romans als die van Ferron deze historische referentialiteit problematiseren – en dus veronderstellen. Aangezien Konst in zijn analyse van *De keisnijder van Fichtenwald* deze problematisering zelf laat zien, zie ik daarin geen argument om het beeld van ‘de “postmoderne” Ferron’ (p. 71) bij te stellen.

De tweede reden betreft de positie van Ferrons roman *Turkenvespers*. De studies waarnaar Konst verwijst om aan te tonen dat Ferrons historische proza ‘min of meer exclusief in een postmodern paradigma beschouwd wordt’ (p. 71), nemen doorgaans *Turkenvespers* (1977) als uitgangspunt. Deze roman behoort niet tot de

Duitslandromans maar heeft een cruciale rol gespeeld in de duiding van Ferrons werk als postmodern. De vraag waarom precies deze roman – samen met *De ballade van de beul* (1980) verreweg Ferrons meest postmoderne werk – een geprivilegieerde positie heeft in de Ferronstudie geeft wellicht een aanzet tot een interessante discussie. In plaats van hierop in te gaan rijdt Konst zich vast in de mijns inziens valse oppositie tussen ‘de “postmoderne” Ferron’ en de historisch-referentiële Ferron. Niettemin biedt de studie van Konst een schat aan waardevolle bronnen en inzichten die het onderzoek naar Ferron een nieuwe en krachtige impuls geven.

Over de auteur

Sven Vitse (1981) studeerde Germaanse Talen aan de Vrije Universiteit Brussel en doceert sinds 2007 moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht. In 2010 publiceerde hij de essaybundel *Tekstbestanden*. Samen met Hans Demeyer en Carl de Strycker redigeerde hij *De ruimte van Roggeman*, een boek over de Vlaamse schrijver Willy Roggeman. Bij uitgeverij Het Balanseer verscheen onlangs zijn literaire debuut *Ondier*.

E-mail: s.b.vitse@uu.nl